

พระธรรมทายาท: เครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนาเพื่อการพัฒนาสังคม*
Dhammatayats: Developing Monk Networks
for Social Development

พระราชวรมนี (พล อาภากรโร)¹ และปรีวุฒิ ภิญโญสินวัฒน์²
PhraRajvoramuni (Pol Apakaro) and Pariwut Pinyosinwat

บทคัดย่อ

บทความชิ้นนี้ให้ความสำคัญกับบทบาทการทำงานพัฒนาสังคม ตลอดจนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของเครือข่ายอดีตพระธรรมทายาท นอกจากนี้ยังมุ่งเน้นการสร้างข้อเสนอเชิงนโยบายในการพัฒนาการจัดหลักสูตรพระธรรมทายาทในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยของคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย จึงจะส่งผลสำคัญต่อการพัฒนาบุคลากรทางพระพุทธศาสนาที่ผ่านการศึกษาระดับอุดมศึกษาในระบบของคณะสงฆ์ ให้มีอุดมการณ์การทำงานพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมในอนาคต การศึกษาชิ้นนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยมุ่งเน้นการวิจัยเชิงเอกสารเกี่ยวกับบทบาทของเครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนาเพื่อการพัฒนาสังคม นอกจากนี้ยังใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกและสนทนากลุ่มย่อย ในกลุ่มผู้บริหารมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและอดีตพระธรรมทายาท เพื่อเป็นข้อมูลประกอบการพัฒนาหลักสูตรอบรมพระสงฆ์นักพัฒนาเพื่อการพัฒนาสังคม

* สืบเคราะห์จากการศึกษาวิจัยของ พระราชวรมนี (พล อาภากรโร) และคณะ. (2557).

การขับเคลื่อนการพัฒนาการจัดหลักสูตรพระธรรมทายาท. กรุงเทพฯ: คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. สนับสนุนงบประมาณโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ.

¹ รองอธิการบดีฝ่ายกิจการนิสิตและอาจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

² ผู้ช่วยผู้จัดการโครงการพระธรรมทายาทเพื่อการพัฒนาสังคม และนักวิจัยประจำโครงการ
สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผลการศึกษา พบว่าแนวทางการทำงานของเครือข่ายอดีตพระธรรมทายาทว่า ส่วนหนึ่ง มีบทบาทสำคัญเป็นพระสงฆ์นักพัฒนาสังคม โดยมุ่งเน้นการทำงานที่เผยแพร่พระพุทธศาสนา ควบคู่กับการใช้หลักการพัฒนาชุมชน เพื่อการประยุกต์ให้ชุมชนท้องถิ่น และประชาชนในพื้นที่ ต่างๆ ของสังคมไทยสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้บนหลักการของการพัฒนาอย่างยั่งยืน แนวทาง การทำงานดังกล่าวมีการรวบรวมและแบ่งแยก การจัดการพัฒนาหลักสูตรออกเป็นหลักสูตร สำหรับการอบรมพระสงฆ์ที่กำลังศึกษาในระดับปริญญาตรีของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย หลักสูตรอบรมสำหรับสามเณร หลักสูตรอบรมสำหรับพระสงฆ์ทั่วไป และ หลักสูตรอบรมเกี่ยวกับการทำงานอย่างเป็นสุขสำหรับประชาชน โดยแต่ละหลักสูตรได้ยึดหลัก ธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักการสำคัญสำหรับการต่อยอดองค์ความรู้ เพื่อวัตถุประสงค์ หลักของแต่ละหลักสูตรต่อไป

สำหรับข้อเสนอแนะการดำเนินการวิจัยในอนาคต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัยและภาคีเครือข่าย เช่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ควรจัดการอบรมหลักสูตรในแต่ละกลุ่มเป้าหมาย โดยพยายามสร้างการมีส่วนร่วมของหน่วยงาน ภาครัฐด้านพระพุทธศาสนา การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ ตลอดจนสถาบันการศึกษาต่างๆ ที่ให้ความสนใจการพัฒนาสุขภาวะพระสงฆ์เข้ามามีส่วนร่วมในการอบรม เพื่อจะให้หลักสูตร ดังกล่าวมีผู้รับผิดชอบและพัฒนาไปสู่การสร้างอุดมการณ์การทำงานแก่พระสงฆ์รุ่นใหม่ ให้สม กับการเป็นพระธรรมทายาทแห่งองค์สัมมาสัมพุทธเจ้าได้ในอนาคต

คำสำคัญ: พระธรรมทายาท เครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนา

Abstract

This article focuses on the former Dhammatayats' roles in social development as well as disseminating the teachings. In addition, the proposal for the development of Dhammathayat curriculum management at Mahachulalongkornrajavidyalaya University is considered crucial for Buddhist personnel development because after finishing the courses, they will be more determined to work for Buddhism.

It is found that one of the most important roles of the former Dhammathayat networks has developed their locals, stressing the dissemination of the teachings along with applying community development principles to live in sustainable

manner. The practices of the former Dhammathayat are collected and can be developed into three curriculums for monks studying for a Bachelor's Degree at Mahachulalongkornrajavidyalaya University. The three curriculums comprise one for novice, another for monks in general and the third for the general public, teaching them how to enjoy their livelihood. Each curriculum is based on the Buddhist teachings and will be the foundation for further development of the individual curriculum as well.

It is suggested that Mahachulalongkornrajavidyalaya University and its allies such as the Thai Health Promotion Foundation should offer training courses for each target group by incorporating government agencies associated with Buddhism, education management for monk and academic departments interested in promoting monks' health so that in the future there will be those who can take charge in providing the courses and supporting the new generation of monks to carry out the Buddha's work with confidence.

Keywords: Dhammathayat, Developing monk networks

บทนำ

หากจะกล่าวถึง “พระธรรมทายาท” กลุ่มแรกที่เข้ามาในดินแดนสุวรรณภูมิแห่งนี้ คงต้องย้อนกลับไปเมื่อประมาณ พ.ศ. 236 จากการที่พระเจ้าอโศกมหาราช ส่งพระสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนต่างๆ โดยพระเถระ 2 รูป คือ พระโสณะและพระอุตตระ ซึ่งได้เดินทางมายังดินแดนประเทศไทยและอาจหมายรวมถึงประเทศอื่นๆ ในพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้แห่งนี้ เช่น ประเทศพม่า เวียดนาม กัมพูชา ลาว มาเลเซีย นับจากนั้นเป็นต้นมา อารยธรรมแห่งพระพุทธศาสนาก็เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทย จนสามารถกล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนรู้ในมิติต่างๆ ทั้งในเชิงประวัติศาสตร์ ปรัชญา วิถีชีวิต และการสร้างสรรค์ศิลปวัฒนธรรม จนกลายเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าซึ่งสะท้อนให้เห็นภูมิปัญญา และกระบวนการจัดการที่สอดคล้องกับบริบทและวัฒนธรรมทางสังคม

ในด้านการเผยแผ่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนานั้น พระสงฆ์ และองค์กรทางพระพุทธศาสนานับว่าเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการที่จะส่งเสริม เผยแผ่ให้เป็นที่มาตามเจตนารมณ์ของ

พระพุทธรองค์ คือ การเข้าถึงและเข้าใจธรรมเพื่อนำมาประยุกต์ในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง ถ้าพระสงฆ์และองค์กรทางพระพุทธศาสนา มีบทบาทที่เด่นชัดสามารถดำเนินการในรูปแบบที่เหมาะสมแล้ว ย่อมจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาบุคคล ชุมชน และสังคมอย่างกว้างขวาง (พระมหาสุทิตย์ อาภากรโร ดร.และคณะ, 2556:1) หากพิจารณาถึงพระสงฆ์ และองค์กรทางพระพุทธศาสนาของประเทศไทยในปัจจุบันที่มีจำนวน 35,000 กว่าวัดและองค์กรทั่วประเทศ ที่มีทั้งพระภิกษุและสามเณร ประมาณ 300,000 รูป จะเห็นได้ว่า วัดและพระสงฆ์มีความใกล้ชิดกับชุมชนหรือผู้คนจำนวนมาก การพัฒนาพระสงฆ์ วัด และองค์กรทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่ง เพราะจะสามารถนำมาซึ่งกระบวนการพัฒนาทางสังคมที่หลากหลาย

อย่างไรก็ตาม บทบาทขององค์กรทางพระพุทธศาสนาได้ถูกท้าทายด้วยกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ส่งผลให้สังคมไทยปัจจุบันมีมุมมองต่อองค์กรทางพระพุทธศาสนาที่เปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ พระสงฆ์และชุมชนมีความสัมพันธ์ที่ห่างเหินกันมากขึ้น กิจกรรมด้านการพัฒนาหรือสังคมสงเคราะห์ ไม่สามารถสร้างรูปแบบที่มีส่วนสำคัญต่อการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืนได้ นอกจากนี้การที่ไม่มีหน่วยงานอย่างเป็นทางการของคณะสงฆ์ อาทิ มหาเถรสมาคม สถาบันการศึกษาของคณะสงฆ์ใดๆ ได้พัฒนาหลักสูตรเพื่อยกระดับศักยภาพของพระสงฆ์ในลักษณะดังกล่าวขึ้น

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเห็นว่า การพัฒนาหลักสูตรอบรมพระธรรมทายาทซึ่งเคยประสบความสำเร็จมาในอดีต³ มาพัฒนาให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ตลอดจนผลักดันให้หลักสูตรการอบรมพระสงฆ์นักพัฒนาเพื่อการพัฒนาสังคมเข้าสู่ระบบการศึกษาของคณะสงฆ์ในระดับอุดมศึกษาอย่างเป็นทางการ จะสามารถก่อให้เกิดความยั่งยืนในการพัฒนาเครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนาเพื่อการพัฒนาสังคมในอนาคตได้ดียิ่งขึ้น

³สำหรับโครงการอบรมพระธรรมทายาทในอดีตของสังคมไทยเกิดขึ้นโดย

พระพรหมมิ่งคลาจารย์ (ปิ่น ปัญญานันโท) วัดชลประทานรังสฤษฎ์ จังหวัดนนทบุรี มีดำริจัดดำเนินโครงการโดยมีเป้าหมายที่สำคัญเพื่อส่งเสริมและพัฒนาบุคลากรทางพระพุทธศาสนา ให้มีคุณภาพและประสิทธิภาพในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและเรียกภิกษุที่ผ่านโครงการนี้ว่า “พระธรรมทายาท” กระบวนการอบรมมี 3 ส่วนได้แก่ (1) ภาควิชาการ 10 วัน (2) ภาคกัมมัฏฐาน 30 วัน และ (3) ภาคปฏิบัติ 30 วัน ด้วยกระบวนการอบรมที่เข้มข้นนี้มาตั้งแต่ พ.ศ. 2524 มาจนถึง พ.ศ. 2543 มีพระภิกษุผ่านหลักสูตรแล้วจำนวน 1,862 รูป

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาบทบาทการพัฒนาสังคมของเครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนาที่เป็นอดีตพระธรรมทายาท
2. เพื่อศึกษา และพัฒนาหลักสูตรอบรมพระธรรมทายาทที่สอดคล้องกับบริบททางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมของสังคมไทยในปัจจุบัน
3. เพื่อเสนอแนะหลักสูตรอบรมพระสงฆ์นักพัฒนาเพื่อการพัฒนาสังคมเข้าสู่มหาวิทยาลัย ของคณะสงฆ์ในระดับอุดมศึกษา

วิธีการดำเนินการศึกษา

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง มุ่งเน้นศึกษาจากผู้บริหารมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กลุ่มพระสงฆ์ที่เคยผ่านหลักสูตรอบรมพระธรรมทายาทที่ปัจจุบันเป็นพระราชาคณะเจ้าคณะจังหวัด พระสังฆาธิการ ตลอดจนพระสงฆ์นักพัฒนา เพื่อรวบรวมและวิเคราะห์ให้เกิดการพัฒนาหลักสูตรอบรมพระสงฆ์นักพัฒนา
2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย การศึกษาครั้งนี้มุ่งเน้นการวิจัยเชิงเอกสาร เพื่อศึกษารูปแบบและแนวทางการจัดอบรมหลักสูตรพระธรรมทายาทในอดีต อีกทั้งยังให้ความสำคัญกับการศึกษาการจัดอบรมพัฒนาศักยภาพพระสงฆ์ในปัจจุบัน เพื่อทำความเข้าใจแนวทางการผลักดันหลักสูตรอบรมพระสงฆ์นักพัฒนาเพื่อการพัฒนาสังคม เข้าสู่ระบบการศึกษาอย่างเป็นทางการของคณะสงฆ์ นอกจากนี้ยังใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกและสนทนากลุ่มย่อย เพื่อนำข้อมูลและความคิดเห็นที่ได้ มาวิเคราะห์และสร้างหลักสูตรอบรมพระสงฆ์นักพัฒนาเพื่อการพัฒนาสังคมให้มีคุณภาพอย่างสูงสุด

กรอบแนวคิดการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้ให้ความสำคัญกับการบูรณาการแนวคิดพุทธศาสตร์และสังคมศาสตร์ ทั้งสิ้น 3 แนวคิด โดยแต่ละแนวคิดมีความสำคัญและเชื่อมโยงกับการทำความเข้าใจ องค์กรวมของเครือข่ายองค์กรทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม ดังนี้

1. แนวคิดองค์กรทางพระพุทธศาสนากับความรับผิดชอบต่อสังคม

องค์กรทางพระพุทธศาสนากับความรับผิดชอบต่อสังคม สามารถแสดงให้เห็นได้ด้วยบทบาทของผู้นำในองค์กรศาสนาที่อุทิศตนเพื่อสังคมด้วยจิตใจบริสุทธิ์ ตามหลักของศาสนาที่แต่ละปัจเจกบุคคลผู้นั้นอยู่ในสังกัด งานของช่อฟ้า เกตุเรืองโรจน์และอวยพร พานิช (2554) แสดงให้เห็นความสำคัญของพระสงฆ์ในระดับปัจเจกบุคคลในการเชื่อมโยงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนากับสังคม งานดังกล่าวได้ชี้ให้เห็นว่าสำหรับคนรุ่นใหม่ที่มีการจัดทำหนังสือธรรมะ ที่มีรูปแบบในการนำเสนอที่ทันสมัยเพื่อดึงดูดให้เยาวชนหันมาสนใจต่อหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนามากขึ้น ทำให้รูปลักษณ์ของหนังสือและเนื้อหา มีความน่าสนใจมากขึ้น โดยเฉพาะการเจาะตลาดเพื่อให้เข้าถึงกลุ่มเป้าหมาย คือ กลุ่มวัยรุ่นหรือกลุ่มคนรุ่นใหม่ นอกจากนั้นในด้านบุคลิกภาพของท่าน ว.วชิรเมธี ถือได้ว่าเป็นบุคคลร่วมสมัยที่เป็นตัวแทนทางความคิดของคนสมัยใหม่ เพราะว่าท่านเปลี่ยนแปลงลักษณะการถ่ายทอดทางความคิดให้เข้ากับสภาพสังคมอยู่ตลอดเวลา ส่งผลให้เนื้อหาที่นำมาใช้เผยแพร่เป็นเนื้อหาที่อิงอยู่กับบริบทของกระแสสังคมในปัจจุบัน และการใช้ภาษาที่ง่ายต่อการทำความเข้าใจ ซึ่งสามารถเชื่อมโยงไปสู่การปฏิบัติในชีวิตประจำวันของผู้คนได้ดียิ่งขึ้น

ในระดับขององค์กรทางพระพุทธศาสนา นั้น งานของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2556) ที่ชื่อว่า “การจัดการน้ำท่วมวิถีพุทธ” ได้แสดงให้เห็นถึงบทบาทขององค์กรทางพระพุทธศาสนากับความรับผิดชอบต่อสังคม งานดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงบทบาทของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในการดำเนินงานสังคมสงเคราะห์ตลอดช่วงเวลาของการเกิดอุทกภัยครั้งใหญ่ในประเทศไทยเมื่อ พ.ศ. 2554 โดยสามารถให้ความช่วยเหลือผู้ประสบภัย ด้วยกระบวนการบริหารจัดการเชิงพุทธ มีพุทธกิจกรรม ซึ่งประกอบด้วยการทำวัตรร่วมกัน การฟังเทศน์ การนั่งสมาธิและการออกไปช่วยเหลือพระสงฆ์ที่ได้รับผลกระทบจากภัยพิบัติดังกล่าว การดำเนินงานในครั้งนั้นสามารถสะท้อนการเป็นองค์กรทางพระพุทธศาสนาที่คำนึงถึงหลักการรับผิดชอบต่อสังคมได้เป็นอย่างดี ทั้งในมิติของการช่วยเหลือ สังคมสงเคราะห์ และเผยแพร่หลักธรรมคำสอน

โดยสรุปแล้ว จะเห็นว่าการพัฒนาสังคมไทยสอดคล้องแนวคิดทางพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี เพราะการพัฒนาตามแนวคิดทางพระพุทธศาสนาจะเริ่มต้นที่การพัฒนาตนเองซึ่งเป็นรากฐานสำคัญก่อนจะนำไปสู่การพัฒนาในเชิงสังคม การพัฒนาตนเองจะเสริมสร้างให้มีความเข้มแข็งทั้งร่างกาย จิตใจ และปัญญา โดยการประพฤติปฏิบัติอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม และดำรงชีวิตอยู่บนรากฐานแห่งสัจจะหรือความจริง

2. บทบาทพระสงฆ์เพื่อการพัฒนาสังคม

การทำความเข้าใจบริบทและพลวัตของกระบวนการการทำงานของเครือข่ายพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมในสังคมไทยปัจจุบันนั้น พระไพศาล วิสาโล ได้ชี้ให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาได้เสียบทบาทการเป็นผู้ให้การศึกษากับสังคมไทย ภายหลังจากจัดตั้งกระทรวงธรรมการหรือกระทรวงศึกษาธิการในปัจจุบัน ขณะที่ในมิติของความสัมพันธ์กับชุมชนที่เคยเป็นบทบาทสำคัญ ที่ผลักดันให้พระพุทธศาสนาเป็นศูนย์กลางของชุมชนก็เปลี่ยนแปลง ทั้งจากการเปลี่ยนแปลงเป็นชุมชนเมืองของสังคมไทย รวมทั้งการที่วัดหรือองค์กรทางพระพุทธศาสนาส่วนหนึ่ง สนใจการสถาปนาอำนาจศักดิ์สิทธิ์เชิงไสยศาสตร์มาเป็นแนวทางสอนมากกว่าที่จะเน้นมุมมองธรรมะอย่างแท้จริง ท้ายที่สุดจึงส่งผลให้ทั้งพระพุทธศาสนาและชุมชนห่างเหินความสัมพันธ์ที่เคยมีมาต่อกัน เกิดช่องว่างทั้งในทางปฏิบัติและความเชื่อมต่อกับศรัทธาทางพระพุทธศาสนาหลายประการ

นอกจากนี้ยังมีข้อเสนอของวิจักขณ์ พานิช (2557) นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนาที่มีต่อการปรับตัวขององค์กรทางพระพุทธศาสนาไทยว่า หากพิจารณาจากบทเรียนของมูลนิธิอานันทมหิดล ประเทศไต้หวันจะเห็นว่าความก้าวหน้าขององค์กรทางพระพุทธศาสนาสมัยใหม่ที่ปรับตัว ให้มีการบริหารองค์กรที่มีประสิทธิภาพ สร้างอาสาสมัครบริการกิจการเพื่อสังคม สังคมสงเคราะห์ และสาธารณประโยชน์ในรูปแบบต่างๆ อีกทั้งยังลงทุนในภาคธุรกิจเพื่อให้ได้งบประมาณมาต่อยอดขยายการบริการสังคมและศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา เป็นรูปแบบและบทเรียนที่ควรศึกษามาประยุกต์ใช้ในสังคมไทย โดยบทความชิ้นนี้ยังเสนอให้องค์กรทางพระพุทธศาสนาไทยพยายามลดการตัดขาดตนเองจากสถานการณ์ทางสังคม เพื่อให้เห็นสภาพความทุกข์ของคนในสังคมทั้งมิติการเมือง การถูกจำกัดเสรีภาพและความไม่เสมอภาคทางความคิดอื่นๆ ซึ่งเป็นประเด็นที่องค์กรทางพระพุทธศาสนาไทย พยายามหลีกเลี่ยงและจำกัดบทบาทเป็นเพียงสถาบันสงฆ์เชิงพิธีการมาโดยตลอด

ดังนั้นผู้วิจัย จึงได้สรุปแนวทางการปรับบทบาทขององค์กรพระพุทธศาสนา ให้มีบทบาทต่อการพัฒนาสังคมได้ดังนี้ ประการที่หนึ่งการมุ่งเน้นการเผยแผ่พระธรรมวินัย กล่าวคือการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้ง่ายต่อการนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน มีการยกตัวอย่างการประยุกต์สถานการณ์ในสังคมที่ทันสมัยและอยู่ในความสนใจของผู้มีศรัทธาต่อขบวนการ จึงส่งผลให้คนที่ศรัทธาเข้าใจหลักการนำธรรมะไปปรับใช้และยึดถือเป็นหลักการในการดำเนินชีวิตได้ดียิ่งขึ้น ประการที่สองการมุ่งเน้นการสื่อสารสังคม กล่าวคือมีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของผู้นำขบวนการผ่านช่องทางการสื่อสารสมัยใหม่ เช่น เฟสบุ๊ก, เว็บไซต์, ฟ็อกเก็ตบุ๊ก รวมทั้งสร้างพื้นที่การสื่อสารเชิงกายภาพในวัดให้เหมาะสมกับชนชั้นกลางในสังคมไทย ซึ่งเน้นการออกแบบปลอดภัย โปร่ง สะอาดเป็นระเบียบ และมีการสอดแทรกปริศนาธรรมในสถาปัตยกรรมหรือ

จิตรกรรมของวัด ซึ่งเป็นสุนทรียะที่ตรงกับจริตของคนในสังคมไทยปัจจุบัน และประการที่สาม การมุ่งเน้นการทำงานเพื่อสังคม กล่าวคือการเชื่อมโยงภูมิปัญญาสากลกับการทำงานในระดับท้องถิ่น แม้ว่าองค์กรทางพระพุทธศาสนาที่ศึกษานี้ จะเน้นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสู่คนหมู่มาก มีเป้าหมายในการขยายศรัทธาในกลุ่มพุทธศาสนิกชนที่สนใจและเชื่อมั่นในแนวทางการประยุกต์ใช้พระพุทธศาสนาลักษณะของตนเอง แต่เหตุผลสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้องค์กรทางพระพุทธศาสนาในการศึกษาชิ้นนี้ประสบความสำเร็จยิ่งขึ้น เป็นเพราะการเห็นความสำคัญของการสร้างศรัทธาต่อคนในท้องถิ่น ทั้งการสร้างกิจกรรมทางพุทธศาสนาให้กับเยาวชนในพื้นที่หรือการจัดกิจกรรมในวันสำคัญ เพื่อให้คนในท้องถิ่นได้เข้ามาใช้ทรัพยากรในวัดได้เช่นเดียวกับคนนอกท้องถิ่น

ผลการศึกษา

1. เครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนาที่เป็นอดีตพระธรรมทายาท สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 เครือข่ายคือระดับการดำเนินงานรายภูมิภาค และระดับการดำเนินงานรายประเด็น ทั้งนี้ เครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนาที่เป็นอดีตพระธรรมทายาทจะมีการรวมตัวกันอย่างเข้มแข็งที่สุดในภาคเหนือโดยมีกระบวนการเคลื่อนไหวปกป้องและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการส่งเสริมการสร้างพุทธบุตรและบวชสามเณร-พระสงฆ์ในลักษณะธรรมจาริกชาวเขาบนดอยอย่างต่อเนื่อง ในการดำเนินงานเครือข่ายพระสงฆ์อดีตพระธรรมทายาทรายประเด็นนั้น ทั้งการดำเนินงานด้านเศรษฐกิจชุมชนและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความโดดเด่นและสร้างให้เกิดผลกระทบในระดับประเทศได้เช่นเดียวกัน เช่น ตัวอย่างการเกิดขึ้นและดำเนินการได้อย่างเข้มแข็งของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์จังหวัดตราดและจังหวัดจันทบุรี กลุ่มฮักเมืองน่าน

2. การวิจัยครั้งนี้ได้เสนอแนะหลักสูตรอบรมพระสงฆ์นักพัฒนาเพื่อการพัฒนาสังคมทั้งสิ้น 3 หลักสูตร ได้แก่ (1) หลักสูตรอบรมสังฆาภิบาลกับความรับผิดชอบต่อสังคม (2) หลักสูตรอบรมสามเณรพระธรรมทายาท และ (3) หลักสูตรประกาศนียบัตรพระสงฆ์กับความรับผิดชอบต่อสังคม ซึ่งแต่ละหลักสูตรมีกลุ่มเป้าหมายเฉพาะและความโดดเด่น ที่แตกต่างกันออกไป อย่างไรก็ตามผู้วิจัยได้ผลักดันผลการศึกษาให้กับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในฐานะสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาของคณะสงฆ์ เพื่อบรรจุให้ได้รับการรับรองเป็นหลักสูตรของมหาวิทยาลัยในรูปแบบที่ต่างกันไป โดยสามารถสรุปเป็นตาราง ดังต่อไปนี้

สรุปจุดเด่นของแต่ละหลักสูตร

ชื่อหลักสูตร	กลุ่มเป้าหมาย	จุดเด่นของหลักสูตร
1. หลักสูตรอบรมสังฆาภิบาลกับความรับผิดชอบต่อทางสังคม	- พระนิสิตที่ศึกษาอยู่ในชั้นปีที่ 3 และ 4	- เน้นการพัฒนาความรู้ด้วยศาสตร์สมัยใหม่ - ให้ความสำคัญกับการศึกษาภาคสนาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำงานร่วมกับเครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนาทั่วประเทศ
2. หลักสูตรอบรมสามเณรพระธรรมทายาท	- สามเณรที่ศึกษาอยู่ในโรงเรียนพระปริยัติธรรม ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย	- มุ่งเน้นเปิดโอกาสให้สามเณรสามารถสร้างสรรค์และประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาชีวิตและสังคมมากขึ้น - มุ่งเน้นการทำงานเป็นกลุ่มเพื่อสร้างความสามัคคีและการทำความเข้าใจการอยู่ร่วมกับผู้อื่น
3. หลักสูตรประกาศนียบัตรพระสงฆ์กับความรับผิดชอบต่อทางสังคม	- พระสังฆาธิการ - พระสงฆ์ทั่วไป	- มุ่งเน้นให้ผู้ผ่านการฝึกอบรมสามารถใช้ศาสตร์สมัยใหม่เป็นเครื่องมือเสริมศักยภาพสำหรับทำงานด้านความรับผิดชอบต่อทางสังคมในชุมชนของตนเอง - เพื่อให้พระสงฆ์สามารถนำหลักพุทธธรรมบูรณาการกับการปฏิบัติงานพัฒนาสังคมได้

อภิปรายผล

1. เครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนาในสังคมไทย พระสงฆ์ทั้งที่เป็นอดีตพระธรรมทายาทและพระสงฆ์นักพัฒนาในสังคมไทย ได้ดำเนินการกิจกรรมในลักษณะต่างๆ โดยมีเป้าหมายเพื่อการพัฒนาสังคม ผ่านหลักสูตรทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือในการดำเนินงาน จากการศึกษาพบว่าเครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนาในสังคมไทย ที่สามารถพัฒนาการทำงานให้ประสบความสำเร็จได้นั้น ส่วนใหญ่จะมีองค์ประกอบที่สำคัญดังต่อไปนี้ หนึ่ง เป็นการทำงานที่มีความต่อเนื่องและปรับประเด็นการทำงานที่ตนเองถนัด ให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรมอยู่เสมอ สอง เป็นการทำงานที่มีเครื่องมือและชุดองค์ความรู้ที่เป็นกระบวนการรูปธรรม ไม่อาศัยเฉพาะศรัทธาของสังคมต่อพระสงฆ์เท่านั้น แต่การดำเนินงาน

สะท้อนให้เห็นอุปสรรค เทคนิคสู่ความสำเร็จและสามารถถอดบทเรียนจุดอ่อน จุดแข็ง ซึ่งนำไปสู่เส้นทางการดำเนินงานในอนาคต เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างสมาชิกและผู้ที่เกี่ยวข้องในประเด็นลักษณะดังกล่าว สาม ให้ความสำคัญต่อการดึงภาคีภาคประชาชนเข้ามาเป็นกลไกสำคัญในการดำเนินงาน จะเห็นได้ว่าองค์กรทางพระพุทธศาสนาที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาสังคมนั้น ล้วนเปิดพื้นที่ให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ กำหนดทิศทางและนโยบายการทำงานเพื่อให้การทำงานเป็นขบวนการแห่งการพัฒนา

จะเห็นได้ว่าปัจจัยที่ทำให้เครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนา อาทิ กลุ่มสังฆะออมทรัพย์ จันทบุรีที่นำโดยพระครูสุวรรณโพธิ์วรคุณ (มนัส ขนติธมโม) กลุ่มฮักเมืองน่านที่นำโดยพระครูพิทักษ์นันทคุณ (สงวน จารุณโณ) กลุ่มสังฆะออมทรัพย์ตราด ที่นำโดยพระสุบิน ปณีโต กลุ่มเครือข่ายพระสงฆ์เผยแผ่พระพุทธศาสนาจังหวัดสงขลาที่นำโดยพระพิศาลสิกขกิจ (สุทิน ฉนทธมโม) และพระครูโสภณคุณาทร (สมปอง อชิโต) วัดคลองเปล ต่างใช้พุทธวิถี เกื้อกูล และแบ่งปัน เพื่อให้การดำเนินการเครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนา ประสบความสำเร็จอย่างสูงสุด

2. หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อการพัฒนาสังคม หากพิจารณาจากหลักธรรมของพระพุทธศาสนาจะพบว่า มีหลักพุทธธรรมอยู่ 2 กลุ่มใหญ่ๆ ได้แก่ “หลักมัชฌิมนธรรม” คือ หลักความจริงที่เป็นกลางตามธรรมชาติ และ “หลักมัชฌิมาปฏิบัติ” คือ หลักธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติเป็นทางสายกลางแห่งการประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้บุคคลและสังคมเข้าถึงความดีงาม “หลักมัชฌิมนธรรม” เป็นหลักธรรมที่แสดงความเป็นจริงตามธรรมชาติ เช่น ไตรลักษณ์ ชั้น 5 สันติ ปฏิจจสมุปบาท และอิทัปปัจจยตา ซึ่งเป็นหลักธรรมที่แสดงความเชื่อมโยงธรรมชาติของสรรพสิ่งซึ่งเป็นสภาวะความเป็นจริงตามธรรมชาติของสิ่งต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์ต่อกันโดยต่างฝ่ายต่างก็เป็นเหตุเป็นปัจจัยของกันและกัน เป็นกระบวนการที่มีความเกี่ยวพันกันอย่างลึกซึ้งและเป็นองค์รวมเสมือนโซ่ที่ร้อยรัด และผูกพันในลักษณะที่ว่า “เพราะมีสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น” และมองสภาวะของสิ่งต่างๆ ไม่มีตัวตนที่แท้จริง เป็นเพียงองค์ประกอบที่มีการเกี่ยวพันหรือเกิดขึ้นอย่างพร้อมเพรียงของสิ่งต่างๆ ที่สมมติขึ้นในความหมายและภาษาที่ใช้พูดของมวลมนุษยชน ดังนั้นการเข้าใจหลักธรรมพื้นฐานดังกล่าว ก็จะช่วยให้บุคคลยอมรับการแบ่งปันและถือเอาประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง ซึ่งจะนำมาสู่การให้ความสำคัญต่อการพัฒนาสังคมโดยรวม

สำหรับการนำหลักธรรมไปสู่การปฏิบัติเพื่อการพัฒนาสังคม อย่างที่เครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนาได้นำออกไปเผยแผ่นั้น สอดคล้องกับการที่ พระมหาสุทิตย อาภากร (2557) ได้เชื่อมโยงบทบาทขององค์กรทางพระพุทธศาสนากับการสร้างกระบวนการพัฒนาสังคมเชิงพุทธว่า เป็นกระบวนการที่พยายามนำหลักธรรมที่มุ่งพัฒนาปัจเจกบุคคล ไปใช้ให้เกิดความงดงามทั้งกาย วาจา ใจ และสติปัญญา ช่วยเสริมสร้างคุณค่าความเป็นมนุษย์และการควบคุมกำกับกิเลส ตัณหาของบุคคลให้มีความสุจริตในการดำเนินชีวิต หลักธรรม เช่น ไตรสิกขา โยนิโสมนสิกา อริยสัจ 4 สัปปริยธรรม 7 สังคหวัตถุ 4

หากพิจารณาแล้ว จะพบว่าหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักการในการจัดวางระเบียบชีวิตและวางระบบของสังคม เป็นเครื่องมือในการพัฒนาชีวิตและสังคม ส่งเสริมให้สังคมมีการเกื้อหนุน แบ่งปันให้สังคมมีความสามัคคี สงบ ร่มเย็น มีความเสมอภาค มีความยุติธรรมในวิถีแห่งการอยู่ร่วมกัน โดยมีหลักธรรมที่เกี่ยวข้อง เช่น การให้ทาน ศีล ความสามัคคี สังคหวัตถุ 4 หลักพรหมวิหาร 4 อปริหานิยธรรม 7 ทศพิธราชธรรม 10 สัมมัปปธาน 4 เป็นต้น ซึ่งเป็นหลักธรรมเพื่อการพัฒนาบุคคลและสังคมเข้าสู่ความดีงามของสังคม บุคคลและสังคมที่ได้นำหลักธรรมนี้ไปประพฤติปฏิบัติย่อมจะมีความเกื้อกูลต่อกัน มีการจัดการเพื่อสร้างสรรค์สังคมที่ดีร่วมกัน และย่อมบรรลุถึงความดีงาม มีจริยธรรมเป็นเครื่องกำกับตนและระบบในสังคมให้สามารถใช้กระบวนการแห่งสติปัญญาเพื่อการจัดการและคุ้มครองชีวิตที่ดีร่วมกัน ดังนั้น หลักการพัฒนาสังคมจึงสอดคล้องกับพุทธธรรม หรือหลักมัชฌิมาปฏิปทาที่บุคคลและสังคมจะมีจริยธรรม มีความเมตตา กรุณา ความรับผิดชอบร่วมกันต่อสังคม เพื่อนำไปสู่การมีชีวิตและสังคมที่งอกงามด้วยสติปัญญา

ข้อเสนอแนะ

1. ควรมีการศึกษา ว่าระบบการศึกษาของคณะสงฆ์ปัจจุบันนั้น ยังสามารถตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมได้อย่างเท่าทันหรือไม่ ทั้งนี้ต้องนำข้อเสนอจากการศึกษาลักษณะดังกล่าวมาพัฒนาให้คณะสงฆ์สายการปกครองและสายการศึกษาทราบ ซึ่งจะนำไปสู่การปฏิบัติต่อไป
2. ควรมีการศึกษาโครงการฝึกอบรมของคณะสงฆ์ที่มีอยู่ว่ามีประเภทยุทธศาสตร์ การดำเนินการและกลไกการบริหารจัดการหลักสูตรทั้งหลายเหล่านั้นมีรูปแบบอย่างไร เพื่อให้สามารถกำหนดทิศทางการดำเนินงาน ตลอดจนการพัฒนาและปรับปรุงหลักสูตรที่พัฒนาขึ้นมานี้ได้
3. ควรมีการศึกษาตัวชี้วัดเกี่ยวกับองค์การคณะสงฆ์ ทั้งในมิติความสุข สุขภาพ และสมรรถภาพการบริหารจัดการเป็นการเฉพาะ เพื่อให้สามารถเทียบเคียงการพัฒนากับแนวทางการปรับปรุงการดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและเหมาะสมกับกิจการของคณะสงฆ์

เอกสารอ้างอิง

- จักรกริช สังขมณี สุวิญ รักสัตย์ และสายชล ปัญญชิต. (2556). **การบริหารจัดการองค์กร และการสร้างเครือข่ายทางสังคมของขบวนการพุทธใหม่ในประเทศไทย.** พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ.
- จักรกริช สังขมณี, สายชล ปัญญชิต และภูเบศ วัฒนชานนท์. (2556) **“ขบวนการพุทธใหม่: ความสุขกับการได้สติและการให้สติแก่สังคม”** ใน พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ (บรรณาธิการ), **สุขที่ได้ธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุน การสร้างเสริมสุขภาพ.
- ชลวิทย์ เจียรจิตต์. (2557). **หลักสูตรการทำงานให้เป็นสุขบนฐานคิดพระพุทธานุศาสน.** ในการประชุมวิชาการระดับชาติ มจร ครั้งที่ 1 เรื่อง พุทธบูรณาการเพื่อการพัฒนาจิตใจและสังคมประจำปี 2557. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ข้อฟ้า เกตุเรืองโรจน์และอวยพร พานิช. (2554). **“กระบวนการและกลวิธีการสื่อสาร เพื่อถ่ายทอดพุทธธรรมในหนังสือธรรมะของท่าน ว.วชิรเมธี”** ในวารสารวิจัยและการพัฒนา 3(1): 78-91.
- พระครูพิพิธสุตาทรร ดร. (บุญช่วย สิริธโร) และคณะ. (2556). **การบริหารจัดการองค์กร และการสร้างเครือข่ายของกลุ่มสังคมพัฒนาเพื่อชีวิตและชุมชน.** พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ.
- พระมหาสุทิตย์ อาภากรโและคณะ. (2556). **การพัฒนากระบวนการบริหารจัดการและ การสร้างเครือข่ายองค์กรพระพุทธศาสนาในประเทศไทย.** พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ.
- พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ. (2557). **CSR เชิงพุทธ: แปลงทุนให้เป็นบุญ สร้างบุญด้วยปัญญา.** นนทบุรี: บริษัท ดีไซน์ ดีไลน์ จำกัด
- พระราชาวงมณี (พล อาภากรโ) และคณะ. (2557). **การขับเคลื่อนการพัฒนาการจัดหลักสูตร พระธรรมทายาท.** กรุงเทพฯ: สำนักสนับสนุนสุขภาวะองค์กร สำนักงานกองทุน สนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2526). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525.** (ออนไลน์)
- พระไพศาล วิสาโล. (2558). **พระพุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต.** กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- วิจักขณ์ พานิช. (2557). **ปฏิรูปพุทธศาสนา สืบค้นเมื่อ 16 พฤศจิกายน 2557 จาก** http://www.matichon.co.th/news_detail.php?newsid=1416137488
- Marc Cladis. (2006). **Modernity in Religion: A Response to Constantin Fasolt’s “History and Religion in the Modern Age In History and Theory 45(4).** pp. 93-103.